

Smart City, Art City?

Kunst en cultuur en de stad van de toekomst

Toekomstig Nederland staat in de steigers. In de ‘officiële’, top-down activiteiten staat technologie vaak centraal en bestaat weinig belangstelling voor de kunsten. Dat is jammer en onterecht. Juist bij een thema als ‘de stad van de toekomst’ hebben kunst en cultuur een eigen en belangrijke inbreng. Hier biedt samenwerking bovendien een uitweg uit het optimaliseringsdenken dat het toekomstdenken én de kunsten momenteel domineert.

Dat de kunsten afwezig zijn bij het officieel bepalen van onze koers is niet zo vreemd. Door de versnippering van de cultuursector – sterk uiteenlopende domeinen, grote naast veel kleine instellingen en zzp’ers, ‘makers’ tegenover ‘mogelijkmakers’ – is het al een opgave om de belangen van de sector zelf te behartigen, laat staan ook over andere zaken mee te praten. Op hun beurt hebben bestuurders, ambtenaren en andere top-down actoren die innovatie willen stimuleren vaak een blinde vlek voor de kunsten als mogelijke partner.

Kunst en cultuur en top-down stadmaken lijken dus gescheiden werelden die veel sterker met elkaar verbonden kunnen worden. Dat wordt wel geprobeerd. Zo is er de laatste tijd veel belangstelling voor ‘cross-overs’ en is ‘verbinding’ niet meer weg te denken uit beleidsstukken. Desalniettemin is het resultaat nog

gering. Te vaak worden verschillende talen gesproken, is er geen sprake van gelijkwaardigheid of is de meerwaarde onduidelijk.

Juist rond het denken over de toekomst is die meerwaarde er wel, omdat de perspectieven elkaar daar bijzonder goed aanvullen. Bestuurders en andere verantwoordelijken die werken aan de stad van de toekomst richten zich sterk op het stimuleren van technologische mogelijkheden. De kunsten – in het bijzonder cultuurinstellingen – worstelen juist met de alomtegenwoordigheid van technologie. Hoe verschillend ook, alle zijn het reacties op het feit dat technologie in toenemende mate deel uitmaakt van het dagelijks leven en op het idee van optimalisatie dat hiermee gepaard gaat. Door samen te werken aan de toekomst, kunnen niet alleen beide perspectieven worden verbreed. Mogelijk ontstaat er zo ook een alternatief voor het optimalisatie-discours dat het toekomstdenken momenteel beheerst.

Smart Cities

Het denken over vernieuwing is onder bestuurders, politici en ambtenaren de afgelopen jaren gedomineerd door het streven naar Smart Cities – steden waarin technologie en uit (big) data verworven inzichten bijdragen aan optimalisatie van bijvoorbeeld energieverbruik, veiligheid of zorg. Optimalisatie is dan ook de centrale gedachte in het denken over Smart Cities. Dankzij (investeringen in) sensoren, apps en datasets worden bijvoorbeeld grondstoffengebruik, inspanningen en sociaal gedrag gemeten en beïnvloed. Zo staan we minder lang in de file, melden afvalcontainers wanneer ze vol zitten, worden we gericht benaderd door adverteerders, kunnen ouderen langer thuis blijven wonen en wordt uitgaanspubliek gemonitord en gestuurd. Dit is allemaal allang geen sciencefiction meer.

Optimalisatie – en daarmee de Smart City – draagt een aantal grote beloften met zich mee. De belangrijkste zijn dat complexe maatschappelijke problemen worden opgelost en economische kansen worden benut – voor veel cultuurinstellingen terreinen waarop ze traditioneel weinig potten breken, wat gedeeltelijk verklaart waarom zij niet bij deze agenda worden betrokken. Ze zijn niet de enige. In het denken over Smart Cities hebben inwoners weinig te willen, zijn ze ondergeschikt of soms simpelweg afwezig.

De afgelopen jaren zijn dan ook alternatieven en aanvullingen voorgesteld. De sociale stad, de speelse stad, de *hackable* stad, de wijze stad, *smart society*, *smarter citizens*, *smart urbanism*: in alle gevallen gaat het om pogingen inwoners centraal te stellen en technologie ondersteunend te maken. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Wat te doen met tegengestelde belangen en drijfveren? Hoe gaan we om met de neiging om te surveilleren, te stratificeren en te discrimineren? Omdat technologie in een sociale context altijd verbonden is met macht en ideologie is de Smart City moreel veel complexer dan voorvechters voorstellen.

Over Smart Cities is de afgelopen jaren dan ook veel gezegd en geschreven, vrijwel zonder uitzondering kritisch. Terecht, want het Smart City-discours kent nog meer blinde vlekken, zoals een gebrek aan belangstelling voor neven-effecten. Technologie lost bijvoorbeeld niet simpelweg problemen op, het levert ook nieuwe vraagstukken op. Meten is nooit zomaar weten maar beïnvloedt tegelijkertijd de manier van leven. Willen we wel in een geoptimaliseerde stad leven? En wat betekent dat eigenlijk?

De kunsten en de stad van de toekomst

Het verbeelden van de toekomst is al eeuwenlang bij uitstek het domein van de kunsten, met een rijk bestand aan literatuur, beeldende kunst, muziek en film als resultaat. Ook nu gebeurt er op dit vlak van alles. Top-down belangstelling is er vooral voor initiatieven op het snijvlak van techniek, kunst en cultuur: kunstenaars, ontwerpers, festivals en manifestaties die zich bezighouden met de betekenis van technologie in de samenleving. Soms treden overheden zelfs als partner op, zoals de gemeente Eindhoven in de samenwerking met Het Nieuwe Instituut rond 'De staat van Eindhoven'.

Op beperkte schaal leveren de kunsten dus al een van bovenaf gewaardeerde bijdrage aan het denken over de toekomst en over de rol van kunst en cultuur in die toekomst. Die bijdrage levert ook waardevolle inzichten op, bijvoorbeeld dat er juist in een samenleving die in toenemende mate om optimalisatie draait, behoefte is aan 'oefenplekken' waar ideeën uitgetoetst kunnen worden en waar het niet – zoals in de Smart City – gaat om effectiviteit en

rendement. Of dat er een taak ligt voor kunst en cultuur in de transformatie naar de stad van de (nabije) toekomst, bijvoorbeeld door de (beleidsmatige) abstracties die de toekomst-agenda momenteel domineren echt goed te visualiseren en te doordenken.

Dat neemt niet weg dat het optimalisatie-raamwerk voor de cultuursector als geheel moeilijkheden oplevert. De steeds sterkere neiging tot meten zorgt ervoor dat ook de kunsten zich steeds sterker gedwongen voelen hun waarde in kaart te brengen. Het meten van impact en het optimaliseren van geldstromen wint al geruime tijd aan belang. Het gaat daarbij om concrete effecten, cijfers en bedragen. Dit staat op gespannen voet met de abstracte wijze waarop de cultuursector traditioneel zijn waarde definieert: alternatieven zichtbaar maken, een spiegel voorhouden, ervaringen en schoonheid bieden, een educatieve rol spelen en laten zien dat mens-zijn meer is dan geoptimaliseerd zijn. Het zijn maatschappelijke functies die kunst en cultuur al tijden vervullen, waar ze in uitblinken, maar die in het huidige denken over de toekomst (en in het algemeen?) lang niet het enthousiasme opwekken dat nieuwe technologische mogelijkheden en toepassingen doen.

De kunsten zitten hierdoor in een moeilijke positie. Enerzijds is er de noodzaak om erin mee te gaan, omdat dit het kader is waarbinnen tegenover samenleving en subsidieverstrekking verantwoordelijkheid wordt afgelegd. Tegelijkertijd leeft sterk de gedachte dat niet alle waarde meetbaar is en dat het optimale resultaat lang niet altijd het meest waardevolle resultaat is. Het zijn vooral de traditionelere, oudere organisaties binnen de sector die hier de afgelopen jaren onder verschillende benamingen – herdefiniëren van publieke waarde, maatschappelijke relevantie, midden in de samenleving staan – mee worstelden.

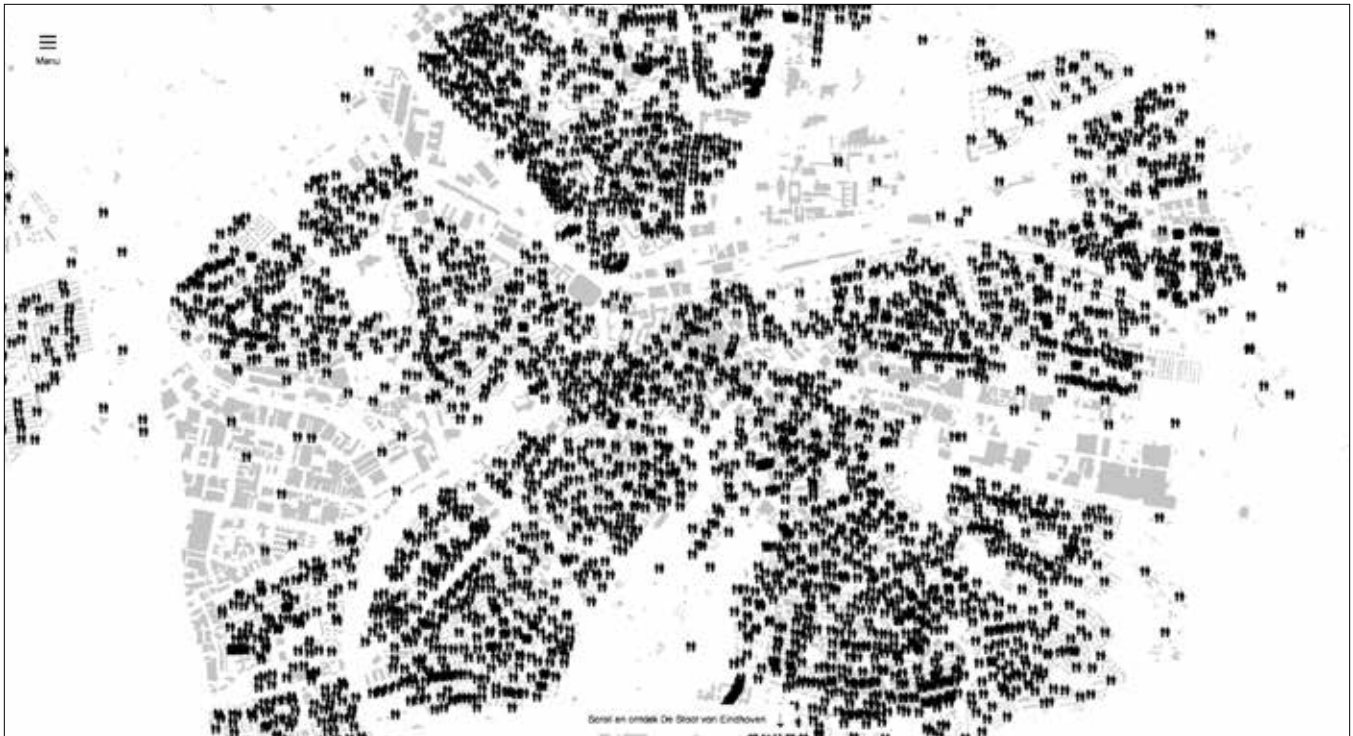
Zoeken naar een alternatief

De voor de kunsten voor de hand liggende strategie is meebuigen met deze wind en meer aandacht besteden aan het uitdragen van de economische waarde of het probleemoplossend vermogen van de sector. Zo wordt de kloof met het top-down toekomstmaken verkleind en neemt de kans op samenwerking met andere sectoren toe. Het is een strategie die past bij de sector: er wordt immers regelmatig ‘meebewogen’ met nieuw beleid. Tegelijkertijd is het de vraag of de samenleving hier het meest meegediend is. Heeft die niet meer aan een sterke cultuursector die juist een alternatief biedt voor het beperkte toekomstdenken dat zich momenteel manifesteert? Het optimisme en maakbaarheidsideaal dat het top-down denken over vernieuwing domineert, kan bijvoorbeeld wel wat van de twijfel van de cultuursector gebruiken.

Dat besef is er nog niet. Mogelijk helpt het om niet langer in algemene, abstracte termen te spreken maar te zoeken naar concrete samenwerkingen. Bij de observaties hierboven onderscheiden wij ‘de’ toekomst, ‘de’ bestuurders en ‘de’ kunst en cultuur. Dat zijn natuurlijk containerbegrippen die niet altijd recht doen aan welwillende individuen. Het zijn juist die individuen die nodig zijn om te kunnen werken aan alternatieve vormen van vernieuwing. Het thema ‘stad van de toekomst’ biedt lokale bestuurders, cultuurprofessionals én inwoners de mogelijkheid om samen te werken op een manier die bij hen past – een van de belangrijkste lessen van de worsteling met de waarde van kunst en cultuur is dat deze sterk contextafhankelijk en -specifiek is.

Het is een mogelijke uitweg uit het huidige denken over vernieuwing, dat nu beheerst wordt door het geloof in technologie en optimalisatie. De stad van de toekomst is niet enkel een Smart City maar bij uitstek ook een Art City: een stad met ruimte voor verbeelding, kritische kanttekeningen, debat en experiment. Met productieve samenwerking tussen politiek, kennisinstellingen, bedrijven, cultuurinstellingen en inwoners; een stad die pluriform is en waar de slimheid en kwaliteiten van alle betrokkenen worden benut. •

Het thema ‘stad van de toekomst’ biedt lokale bestuurders, cultuurprofessionals én inwoners de mogelijkheid om samen te werken op een manier die bij hen past

destaatvaneindhoven.hetnieuweinstituut.nl

Literatuur

- Ampatzidou, Cr. (et al.) (2016) *The hackable city: a research manifesto & design toolkit*. Amsterdam: Amsterdam Creative Industries Publishing.
- Frissen, V. (red.) (et al.) (2015) *Playful identities: the ludification of digital media cultures*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hajer, M. en T. Dassen (2014) *Smart about Cities: visualizing the challenge for 21st century urbanism*. Rotterdam: nai010.
- Haring, B. (et al.) (2016) *Essay estafette: reflecties op de toekomst van de digitale overheid*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Lange, M. de (2015) 'The playful city: using play and games to foster citizen participation'. In: *Social technologies and collective intelligence*, 426-434.
- Meijer, A. (2015) *Bestuur in de datapolis: slimme stad, blijde burger*. Utrecht: Universiteit Utrecht (oratie).
- Metz, T. (2015) 'De smart city gaat enorm veel sociale wrijving veroorzaken'. In: *Het Parool*, 22 mei.
- Thaens, M. (red.) (2016) *Smart city, een stap op weg naar smart governance*. Den Haag: Pblq.
- Tijl, H. (2016) *Smart cities: naar een smart urban delta*. Den Haag: Ministerie van Infrastructuur en Milieu.

Noot

- 1 Zie: destaatvaneindhoven.hetnieuweinstituut.nl